

Biserka Stanišić

Hrvatski državni arhiv
Marulićev trg 21
Zagreb

**ODSJEK IV-B RES. ZA POGRANIČNA REDARSTVENA
SATNIŠTVA ODJELA ZA UNUTARNJE POSLOVE
KRALJEVSKE HRVATSKO-SLAVONSKO-DALMATINSKE
ZEMALJSKE VLADE U ZAGREBU**

UDK 930.253:354.74(497.5)''1869/1915''

Stručni članak

U okviru Unutarnjeg odjela Zemaljske vlade u Zagrebu (UOZV) osnovan je u srpnju 1915. god. IV-B odsjek za pogranična redarstvena satništva. Na žalost, banska naredba od 30. srpnja 1915. god. br. 7660 Pr. o ustrojstvu IV-B odsjeka nije sačuvana u arhivskom fondu UOZV. Stoga su razlozi zbog kojih je odsjek IV-B ustrojen kao i djelokrug njegovog poslovanja u ovom stručnom radu rekonstruirani na temelju podataka koje sadrže sačuvani propisi i naredbe vezane uz osnivanje i organizaciju pograničnog redarstva iz razdoblja uoči osnivanja odsjeka IV-B, zatim na temelju naredaba koje se odnose na poslovanje samog odsjeka nakon njegovog osnivanja kao i uvidom u sadržaj arhivskog fonda IV-B res. P.R.S. što nam pruža analitički inventar tog fonda.

HISTORIJAT TVORCA FONDA

Nastanak autonomne Zemaljske vlade u Zagrebu 1869. godine

Na temelju zakonskog članka I. Hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog sabora kojeg je kralj sankcionirao 20. travnja 1869. godine, u Zagrebu je uspostavljena Kraljevska hrvatsko-slavonsko-dalmatinska zemaljska vlada. Zapo-

čela je s radom 16. kolovoza 1869. godine kao vrhovna upravna vlast i zadnja molba za »kraljevine Hrvatsku i Slavoniju« u svim unutrašnjim (autonomnim) poslovima utvrđenim Hrvatsko-ugarskom državnom pravnom nagodbom iz 1868. godine tj. u upravi, pravosuđu, bogoštovlju i nastavi.

Djelokrug Zemaljske vlade u Zagrebu nije obuhvaćao područje Dalmacije koja je na temelju Austro-ugarske nagodbe iz 1867. godine ostala u sastavu austrijskog dijela Monarhije, kao ni područje grada Rijeke s kotarom, u kojem je nakon upornog odbijanja Hrvatskog sabora da prihvati gledište Ugarskog sabora da grad Rijeka s kotarom pripada neposredno kraljevini Ugarskoj – uveden provizorij tj. »privremena« uprava centralne tj. ugarske kao tobože zajedničke ugarsko-hrvatske vlade – također na temelju Ugarsko-hrvatske nagodbe kao »zajedničkog temeljnog zakona (Ustava) kraljevina Ugarske te Hrvatske, Slavonije i Dalmacije« (za Hrvatsku je to zak. čl. I, 1868, a za Ugarsku zak. čl. XXX, 1868).

Stoga je u službenom, od cara sankcioniranom naslovu vrhovne zemaljske oblasti upotrijebljen izraz »hrvatsko-slavonsko-dalmatinska zemaljska vlada« – jedino stoga, kako je »utješno« konstatirao ban Levin Rauch na saborskoj sjednici od 14. travnja 1869. godine, da bi se (formalno) udovoljilo »historičkim i diplomatskim zahtjevima« Hrvatskog sabora.

Ustroj autonomne Zemaljske vlade i nova razdioba poslova Unutarnjeg odjela u srpnju 1914. godine

U skladu sa tako utvrđenim (omeđenim) opsegom teritorijalne i stvarne nadležnosti – autonomna Zemaljska vlada u Zagrebu je sve do srpnja 1914. godine, pored predsjedništva kojem je na čelu bio ban, imala 3 odjela:

- za unutrašnje poslove,
- za bogoštovlje i nastavu te
- odjel za pravosuđe – od kojih se svaki u svom djelokrugu poslova dijelio na više odsjeka. Broj odsjeka se iz godine u godinu neprestano povećavao sukladno porastu poslovanja u odjelima Zemaljske vlade. Zbog toga se nametnula potreba za novom razdiobom poslova među odjelima Zemaljske vlade – koja je i provedena sredinom 1914. godine.

Tada su iz djelokruga Unutrašnjeg odjela Zemaljske vlade izdvojeni poslovi narodnog gospodarstva i dodijeljeni novoosnovanom Odjelu za narodno gospodarstvo,¹ a Unutarnji odjel Zemaljske vlade je podijeljen na 8 odsjeka na koje su raspoređeni preostali poslovi Unutarnjeg odjela prema sljedećoj shemi:²

- I odsjek za poslove zemaljskog proračuna i financijalni;
- II odsjek za poslove ustavne i upravne;
- III odsjek za poslove državljanstva, zavičajnosti i disciplinarni;
- IV odsjek za poslove redarstvene te vojničke i oružničke;

¹ Banska naredba od 9. VI. 1914. god. br. 3059 Pr.

² Banska naredba od 17. VI. 1914. god. br. 3320 Pr.

- V odsjek za poslove zadružne;
- VI odsjek za poslove zdravstva;
- VII odsjek za poslove građevne;
- VIII odsjek za iseljeničke poslove.

Djelokrug IV. odsjeka (Unutarnjeg odjela) za poslove redarstvene te vojničke i oružničke

Poslovni djelokrug IV. odsjeka (Unutarnjeg odjela Zemaljske vlade) za poslove redarstvene te vojničke i oružničke obuhvaćao je:

1. Redarstvo uopće, a posebno
2. Redarstveni nadzor, popraćeništvo, potrage (Redarstveni vjesnik), prijavištvo, davanje dozvola za oružničke i vojničke asistencije;
3. Rješavanje pravnih lijekova u svim redarstvenim predmetima ukoliko ne spadaju u neki drugi odsjek ili odjel, a naročito u građevno-redarstvenim i u cesto-redarstvenim (prometnim, putničkim) prekršajima;
4. Vatrogasno redarstvo i pripomoć vatrogasnim društvima;
5. Rasprskavajući predmeti, barut, otprema municije;
6. Oružni patent, prokušavanje strijelnog oružja, pošiljke oružja;
7. Redarstvo čudorednosti, kao: javne zabave, javni lokali, zatim konkubinati, bludilišta itd.;
8. Redarstveni zavodi;
9. Tiskovni poslovi, ukoliko nisu pridržani predsjedništvu Zemaljske vlade;
10. Izdavanje dozvola za javne produkcije;
11. Služinski red, uz izuzetak gospodarske služinčadi;
12. Sakupljanje priloga u dobrotvorne i ine svrhe;
13. Nagrade za spašavanje života;
14. Groblja;
15. Društva koja spadaju pod ustanove Carskog patenta od god. 1812. ukoliko ne spadaju kao strukovna u druge odsjeke ili odjele;
16. Provođenje zakona o pravu okupljanja (na javnim mjestima);
17. Kraljevsko ugarsko–hrvatsko–slavonsko zemaljsko oružništvo;
18. Vojnički poslovi koji spadaju u djelokrug Zemaljske vlade, a naročito:
 - a) smještaj vojske, gradnja vojarni;
 - b) odštete za štete prouzročene vojničkim vježbama;
 - c) uređenje vojničkih streljana;
 - d) predprege;
 - e) mobilizacija;
 - f) klasifikacija konja;
 - g) oglašavanje natječaja za vojne škole;
 - h) potpore iz zaklade bana Jelačića.

OSNIVANJE IV-B ODSJEKA UOZV

Naredbom bana od 30. VII. 1915. god. br. 7660 Pr. »o promjeni poslovnog djelovanja odsjeka IV. unutarnjeg odjela i predsjedničkog ureda Kraljevske zemaljske vlade«³ IV. odsjek je podijeljen na dva (pod)odsjeka:

- odsjek IV-A za poslove redarstvene, vojničke i oružničke;
- odsjek IV-B za poslove pograničnih redarstvenih satništva.

Na žalost, ova banska naredba iz 1915. godine o ustrojstvu IV-B odsjeka nije sačuvana u (dostupnim) fondovima UOZV (Spisi predsjedništva PrZV; UOZV – osnova pismare sačuvanih spisa, registraturno razdoblje 1904–1917. god.) pa se motivi zbog kojih je donijeta spomenuta naredba, odnosno razlozi zbog kojih je odsjek IV-B ustrojen kao i djelokrug njegovog rada (poslovanja) mogu tek rekonstruirati – posredno, tj. na temelju podataka koje sadrže sačuvani propisi i naredbe vezane uz osnivanje i organizaciju pograničnog redarstva iz razdoblja prije, odnosno uoči osnivanja odsjeka IV-B i iz naredbi koje se odnose na poslovanje samog odsjeka nakon njegovog osnivanja, a također i neposredno – uvidom u sadržaj fonda UOZV, serije IV-B res. – P. R. S. – koji nam pruža analitički inventar tog fonda odnosno serije.

Nezaobilazni, ako ne i ključni segment u rekonstrukciji nastanka i djelovanja odsjeka IV-B za pogranična redarstvena satništva (P. R. S.) predstavlja banska naredba od 20. VII. 1915. god. br. 1328/s.d.d.s. – o priključenju »Središnjeg ureda za defenzivnu doglasnu službu« (s.d.d.s.) odsjeku IV-B, pogotovo ako imamo u vidu činjenicu da je naredba o ustrojstvu tog odsjeka objavljena tek deset dana kasnije – 30. VII. 1915. god.

Već na temelju ovih podataka možemo zaključiti da je djelokrug IV-B odsjeka za pogranična redarstvena satništva (P. R. S.) od početka bio nadopunjen djelokrugom rada (poslovanja) defenzivne doglasne službe (kontraobavještajne službe), ili točnije, kako proizlazi iz dopisa bana Skerleca Vrhovnom zapovjedništvu vojske (k.u.k. Armee-Oberkommando) od 6. VIII. 1915. god.⁴ zapravo je djelokrug »Središnjeg ureda za defenzivnu doglasnu službu« bio proširen priključenjem tog Ureda odsjeku IV-B za poslove pograničnih redarstvenih satništva koji je i bio ustanovljen samo u tu svrhu.

Ban je na ovu mjeru fuzioniranja »Središnjeg ureda za defenzivnu doglasnu službu« i u tu svrhu ustrojenog IV-B odsjeka za pogranična redarstvena satništva – bio potaknut zahtjevom (inzistiranjem) Vrhovnog zapovjedništva vojske da se provede modernizacija odnosno preustrojstvo »Središnjeg ureda

³ Citat iz teksta banske naredbe od 23. V. 1917. god. br. 2179 Pr. o promjeni poslovnog djelokruga IV-A odsjeka UOZV i ustrojenju IV-C odsjeka UOZV za poslove podupiranja obitelji mobiliziranih osoba i ratnih nemoćnika.

⁴ »... um den vollen Erfolg der Zentralstelle zu sicher... kreierte (ich) bei der kgl. kroat. slavon. dalm. Landesregierung eine eigene Sektion unter dem Titel »IV-B für Grenzpolizeihauptmannschaften« welcher Abteilung die Zentralstelle für den defensiven Kundschafsdienst angegliedert ist... Die Zentralstelle mit dem erweiterten Wirkungskreise wird am 15. August l. I. ins Leben treten.« – citat iz dopisa bana Skerleca Vrhovnom zapovjedništvu vojske (AOK) od 6. VIII. 1915. god. br. 686 res., v. bilješku br. 5.

za defenzivnu doglasnu službu« u Zagrebu, kako bi što djelotvornije mogao obavljati zadatke kontraobavještajne službe u ratu.⁵

Reorganizacija je bila provedena po uzoru na ustrojstvo (organizaciju i djelokrug) »Obrambene doglasne centrale« pri Kr. ug. ministarstvu unutrašnjih poslova u Budimpešti, o čemu nam svjedoči i prepiska (konzultacije) između tog ministarstva i bana Skerleca u srpnju 1915. godine, koja se odvijala uoči i neposredno nakon spomenutog dopisa Vrhovnog zapovjedništva vojske (AOK).⁶

U priopćenju kr. ug. ministarstva unutrašnjih poslova o ustrojstvu pogranično-redarstvenog »suodsjeka« navodi se da »Obrambena doglasna centrala« (ODC) nema »nuz postoja« (Nebenstelle) ali se takvima mogu smatrati pogranična redarstvena satništva jer potpadaju u djelokrug ODC, a uslijed velikog »internacionalnog« prometa i Nadsatništva kr. ug. državnog redarstva stolno-glavnog grada Budimpešte. Zbog povezanog djelokruga poslovanja, pogranično-redarstveni odsjek i ODC podmiruju svoje izdatke na teret proračuna pograničnog redarstva.

POGRANIČNO REDARSTVO – USTROJSTVO I DJELOKRUG

Pogranično redarstvo na području kraljevina Hrvatske i Slavonije ustanovljeno je 1903. godine zakonskim člankom VIII. zajedničkog Ugarsko-hrvatskog sabora.⁷ Stupio je na snagu u siječnju 1906. godine naredbom bana kr. Hrvatske Slavonije i Dalmacije.⁸ Uz naredbu je izdan i »Naputak« za provedbu zakona o pograničnom redarstvu odnosno precizirane su njegove zadaće i djelokrug rada koji je obuhvaćao:

1. Nadzor osoba koje prelaze granicu kao i kontrola predmeta koji se preko granice prenose;
2. Nadziranje inozemaca;
3. »Uhodstvo, špijunstvo« – sprečavanje uhodarenja, nadziranje osoba sumnjivih da se bave špijuniranjem, prigodice i njihovo uhićenje;
4. Zaštita osoba i imetka žitelja na granici (u pograničnom području) u slučaju napada od strane žitelja susjedne države, zaštita vojničkih utvrda i državnih međa;
5. Zaustavljanje sumnjivih osoba na granici, sprečavanje ulaska u zemlju, uhićenje traženih osoba za kojima je raspisana tjeratica, uhidbeni nalog;
6. Nadziranje uvoza i izvoza oružja i streljiva;
7. Sprečavanje prebjega vojnoobveznih osoba u inozemstvo;

⁵ Dopis AOK od 22. VII. 1915. god. br. 5994/I u fondu s.d.d.s., predmet br. 9/1914. god., kut. 1.

⁶ Dopis kr. ug. ministra unutrašnjih poslova u Budimpešti, od 15. VIII. 1915. god.

⁷ Zakonski članak VIII: 1903. zajedničkog Ugarsko-hrvatskog državnog sabora o pograničnom redarstvu. Sbornik zakona i naredaba za god. 1903., Zagreb 1904., kom. IV, br. 33.

⁸ Banska naredba od 13. I. 1906. god., br. 831 Pr.

8. Sprečavanje trgovine djevojkama («kriomčarenje sa ženskinjama») – u tu svrhu je kontrola nad prijavama inozemaca protegnuta i na bludilišta i zavode za smještaj služinčadi i dobavu radne snage;

9. Redarstveni nadzor na pograničnim željezničkim i parobrodskim stanicama »jer se tu najčešće mogu zateći elementi pogibeljni za mir i sigurnost države«. Pritom naročitu pažnju treba obratiti na iseljavanje »držeći vazda pred očima propise glede ograničenja iseljivanja«. Također je trebalo paziti na strogo obavljanje zdravstveno-redarstvene službe »da se prepriječi uvlačenje zaraznih ljudskih i životinjskih bolesti«. O svim posebnim i važnim slučajevima pogranično redarstvo je bilo dužno odmah izvijestiti Zemaljsku vladu;

10. Nadzor javnih lokala (svratišta, gostionice, krčme, kavane, rakijašnice, konačišta, bludilišta, kupališta itd.);

11. Pregledavanje putovnica i izdavanje pograničnih putnih iskaznica (u ratu – izdavanje putnih dozvola odnosno propusnica za uže i šire ratno područje odnosno kontrola osobnog prometa na tim područjima):

a) pregledavanje putovnica na željeznici (u vlakovima);

b) pregledavanje putovnica na brodovima;

c) pregledavanje putovnica na cestama i putovima koji vode u inozemstvo;

12. U djelokrugu pograničnog redarstva je bila i »redarstveno-kaznena sudbenost« u prvom stupnju u slučajevima prekršaja počinjenih nepoštivanjem putničkih propisa, zabranjenim povratkom (u slučaju izгона), »kriomčarenje sa ženskinjama« i u slučaju prekršaja propisa odnosećih se na prijavu i boravak inozemaca.

Pogranično redarstvo je u »službovnom, osobnom i gospodarstvenom pogledu« bilo neposredno podređeno kr. ug. ministru unutrašnjih poslova koji se brinuo za podmirivanje troškova pograničnih redarstvenih kapetanija (satništva) – u okviru državnog proračuna. Provedba zakona o pograničnom redarstvu iz 1903. godine bila je na području Ugarske povjerena ministru unutrašnjih poslova, a u Hrvatskoj i Slavoniji – banu kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije.

Ban je u skladu sa svojim ovlastima koje proizlaze iz zak. članka VIII: 1903. god. o pograničnom redarstvu, ustrojio pogranične redarstvene oblasti na granici prema Srbiji. O tome nam svjedoči već spomenuta banska naredba od 13. I. 1906. god. br. 831 Pr. kojom su poslovi pograničnog redarstva na granici prema Kraljevini Srbiji povjereni:

1. Kraljevskom redarstvenom povjereništvu u Zemunu – za područje grada Zemuna;

2. Gradskom poglavarstvu u Mitrovici – za područje toga grada;

3. Kraljevskim kotarskim oblastima u Mitrovici, Rumi i Zemunu – za područja tih kotarskih oblasti.

Područje djelovanja (teritorijalna nadležnost) pograničnog redarstva obuhvaćalo je općine i gradove koji su ležali neposredno uz granicu kao i one blizu granice, a održavali su žive veze s inozemstvom.

Pograničnom redarstvu je bilo na raspolaganju mjesno oružništvo i oružničke postaje koje su bile dužne odazvati se na poziv pogranične redarstvene oblasti i pružiti im potrebnu pomoć (asistencije, poduzimanje izvida, dojavljivanje učinjenih opažanja itd.).

POGRANIČNA REDARSTVENA SATNIŠTVA – USTROJSTVO, DJELOKRUG I TERITORIJALNA NADLEŽNOST

Pogranično redarstvo se sastojalo od pograničnih redarstvenih kapetanija (od 1913. godine umjesto kapetanija koristi se pojam satništvo).

Zakon o pograničnom redarstvu iz 1903. godine propisuje da se na čelu svake kapetanije nalazi po jedan pogranični redarstveni kapetan kojem je dodijeljen potreban broj činovničkog, povjereničkog i podvorničkog osoblja. Ministru unutrašnjih poslova (za područje Ugarske) odnosno banu (za područje Hrvatske-Slavonije) je prepušteno da svojim naredbama ustanove broj, teritorijalnu nadležnost i sjedišta pograničnih redarstvenih kapetanija odnosno satništva.

Sukladno ovom ovlaštenju, Predsjedništvo Kr. zemaljske vlade u Zagrebu je u siječnju 1913. godine izdalo naredbu o osnivanju (ustroju) kr. redarstvenih pograničnih satništva u Zemunu i Mitrovici⁹, a u svibnju i na Sušaku.¹⁰

Kraljevsko pogranično satništvo u Zemunu bilo je teritorijalno nadležno za grad Zemun i sve upravne općine kotara zemunskog. Imalo je i svoju ispostavu (exposituru) u Kupinovu koja je djelovala na području općina Kupinovo, Ašanja i Obrež.

Kraljevsko pogranično redarstveno satništvo u Mitrovici bilo je teritorijalno nadležno za grad i kotar Mitrovicu i za općine Brestač, Budjanovci, Grabovci, Hrtkovci, Klenak, Nikinci, Ogar i Platičevo – u kotaru rumskom. Ispostava ovog satništva u Klenku bila je teritorijalno nadležna za područja općina Klenak, Grabovci, Platičevo, Nikinci i Hrtkovci.

Ova kraljevska pogranična redarstvena satništva u Zemunu i Mitrovici preuzela su djelokrug rada pograničnih redarstvenih oblasti ustanovljenih 1906. godine¹¹ koje su time prestale djelovati.

Voditeljima (upraviteljima) ispostava bilo je dodijeljeno pravo kazneno-redarstvenog sudovanja u predmetima pograničnog redarstva. Pritom su upravne i redarstvene oblasti na području djelovanja kr. pogr. red. satništva i nadalje bile dužne pratiti predmete doznačene u nadležnosti kr. pogr. red. satništva i priopćavati im svoja zapažanja.

U svibnju 1913. godine je naredbom Predsjedništva zemaljske vlade bilo ustrojeno kraljevsko pogranično redarstveno satništvo na Sušaku. Područje njegovog djelovanja (teritorijalna nadležnost) obuhvaćalo je gradove Bakar i

⁹ Naredba predsjedništva kr. hrv. slav. dalm. zemaljske vlade od 11. I. 1913. god. br. 165 Pr.

¹⁰ Naredba predsjedništva kr. hrv. slav. dalm. zemaljske vlade od 15. V. 1913. god. br. 2442 Pr.

¹¹ Usp. Banska naredba od 13. I. 1906. god. br. 831. Sbornik 1906., kom. II, br. 6.

Senj); općine Bakarac, Trsat, Hreljin, Kraljevica i Krasica – u kotaru Sušak; općine Drivenik, Bribir, Crikvenica, Selce, Novi i Krmpote – u kotaru Crikvenica; općine Sv. Juraj, Krivi put i Jablanac – u kotaru Senj; i napokon općinu Karlobag upravnog kotara Gospić. Ispostave pograničnog redarstvenog satništva na Sušaku bile su:

- U Crikvenici. Ova ispostava je bila teritorijalno nadležna za područje općina Drivenik, Crikvenica i Selce;
- u Novom (područje djelovanja: Novi, Krmpote i Bribir);
- u Senju (područje djelovanja: grad Senj, općine Sv. Juraj i Krivi put);
- U Karlobagu (područje djelovanja: općine Jablanac i Karlobag).

OSNIVANJE SREDIŠNJIH UREDA ZA DEFENZIVNU DOGLASNU SLUŽBU

U prvim mjesecima 1914. godine, dakle uoči izbijanja I. svjetskog rata, uhodarstvo u Monarhiji se, prema ocjeni ratnog ministarstva u Beču, razmahalo u toliko mjeri da su postale neophodne energične obrambene mjere. Vođenje defenzivne doglasne službe (defensive Kundschaftsdienst) postalo je, zbog enormnog porasta slučajeva špijunaže, veliko opterećenje za vojne urede – prvenstveno za glavna obavještajna mjesta (Haupt K. Stellen) i za Evidencijski biro generalštaba (Evidenzbureau d. Gstb.), pa se ovi uredi pored mnogih svojih važnih zaduženja više nisu mogli baviti u dovoljnoj mjeri ofenzivnom doglasnom službom (offensive K. Dienst).

Kao neizbježno nametnulo se rješenje da upravo organi sigurnosti (Sicherheitsbehörden) preuzmu u svoj djelokrug i – defenzivnu doglasnu službu, i to ne samo kao izvršioци naloga vojnih oblasti kao do tada, nego da sami preuzmu inicijativu u obavljanju defenzivne doglasne službe (pravovremeno otkrivanje špijuna i špijunskih gnijezda, neumoljivo dalje gonjenje i nadziranje iz zatvora otpuštenih ili inače kao uhoda raskrinkanih osoba, kako bi se onemogućilo da na drugom mjestu nastave svoju podrivačku djelatnost.

Stoga je u Beču 18. svibnja 1914. godine, na inicijativu ratnog ministarstva, održano savjetovanje o organizaciji kontraobavještajne službe u Monarhiji odnosno o osnivanju »Središnjih ureda za defenzivnu doglasnu službu« u Beču, Budimpešti, Zagrebu i Sarajevu i njima pripadajućih glavnih ureda.¹² Tom prilikom su predstavnici, mahom voditelji Središnjih ureda koji su tada bili u nastajanju, podnijeli izvještaje o svom radu.

Za zemlje zastupane u Carevinskom vijeću, Središnji evidencijski ured u Beču (Zentralevidenzstelle) ustrojen je pri c. i kr. Policijskoj direkciji u Beču. Na savjetovanju je utvrđeno da počne s radom 1. VI. 1914. godine, zajedno sa svojim (pripadajućim) Glavnim uredima (Hauptstelle):

1. Redarstveno ravnateljstvo u Beču (die Polizeidirektion in Wien) koji je bio teritorijalno nadležan za Donju Austriju, Gornju Austriju, Salzburg, Štajersku, Moravsku (Möhren) i Šleziju;

¹² Usp. Protokoll über die Konferenz: »Schaffung der Zentral- und Hauptstellen für den defensiven Kundschaftsdienst in Mai 1914.«, predmet br. 9/1914., s.d.d.s., kut. 1.

2. Redarstveno ravnateljstvo u Pragu (die Polizeidirektion in Prag) teritorijalno nadležan za Češku;
3. Redarstveno ravnateljstvo u Trstu (die Polizeidirektion in Triest) – za Primorje, Korušku i Kranjsku;
4. Redarstveno ravnateljstvo u Krakovu (die Polizeidirektion in Krakau) za zapadnu Galiciju;
5. Redarstveno ravnateljstvo u Lembergu (die Polizeidirektion in Lemberg) za istočnu Galiciju;
6. Redarstveno ravnateljstvo u Czernewitzu (die Polizeidirektion in Czernewitz) za Bukovinu;
7. Namjesništvo u Innsbrucku (das Präsidium der Statthaltereie in Innsbruck) za Tirol i Vorarlberg;
8. Kotarsko satništvo u Dubrovniku (Bezirkshauptmannschaft Ragusa) za Dalmaciju.

Za Ugarsku – Središnji ured za defenzivnu doglasnu službu u Budimpešti ustrojen je pri Kr. ug. ministarstvu unutrašnjih poslova i pridružen V. odjelu (za redarstvo) tog ministarstva. Njegovo područje djelovanja tj. teritorijalna nadležnost obuhvaćala je sve zemlje krune Sv. Stjepana, osim Hrvatske-Slavonije. Prema izvještaju upravitelja Kr. ug. pograničnog redarstva, Središnji ured u Budimpešti nema pomoćne uredne (Nebenstelle), ali se takvima mogu smatrati kr. ug. pogranična redarstvena satništva koja obavljaju nadziranje i uviđaje (Beobachtung) na području svoje teritorijalne nadležnosti, te prema potrebi pojačani kr. ug. oružništvom. Zbog izuzetno živog međunarodnog prometa, pomoćnim uredom može se smatrati i gradsko redarstveno nadsatništvo u Budimpešti (Oberstadthauptmannschaft in Budapest). Kao potencijalni glavni uredi odnosno mjesta (koje kao takve tek treba ustrojiti) u izvještaju su navedeni Temišvar i Nagyszében.¹³

Za Hrvatsku-Slavoniju – Središnji ured za defenzivnu doglasnu službu u Zagrebu bio je ustanovljen pri (»u krilu«) Kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinske zemaljske vlade u Zagrebu kao poseban odjel (Abteilung) pod upravom upravitelja redarstvenog odsjeka (IV. odsjek) odjela za unutarnje poslove. Na savjetovanju u Beču bilo je predviđeno da otpočne s radom 1. VI. 1914. godine.¹⁴ Kao Glavna mjesta odnosno uredi (Hauptstelle) koji potpadaju pod Središnji ured u Zagrebu – predviđena su u izvještaju viteza Maravića – pogranična redarstvena satništva u Osijeku, Mitrovici, na Sušaku i u Zemu-nu.

Za Bosnu i Hercegovinu – Središnji ured za defenzivnu doglasnu službu u Sarajevu bio je ustanovljen pri Predsjedništvu Zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu i uglavnom je bio organiziran kao i tri ostala Središnja ureda. Njegova djelatnost oslanjala se na podršku oružništva i suradnju s upravnim vlastima. Sukladno nužnim birokratsko-organizacijskim promjenama i potrebama u kontraobavještajnoj službi, najavljeno je u izvještaju predstavnika

¹³ »In Aussicht zu mehren wäre die Aufstellung einer Hauptstelle für d. def. K. Dienst in Temesvar und Nagyszében.«, usp. Protokoll, str. 10.

¹⁴ Izvještaj Žige viteza Maravića, odsječnog savjetnika zemaljske vlade u Zagrebu, usp. Protokoll, str. 11.

Zemaljske vlade za BiH (vladin savjetnik barun Karl Cellas) ustrojstvo sarajevskog Središnjeg ureda za defenzivnu doglasnu službu – kao evidencijskog ureda, zatim osnivanje arhiva (prikupljenog materijala) i uspostava (izgradnja) konfidentskog aparata.

Radi djelotvornije kontraobavještajne službe u inozemstvu ocijenjena je svrsishodnom regionalizacija i takve djelatnosti Središnjih ureda za defenzivnu doglasnu službu, odnosno utvrđivanje njihove teritorijalne nadležnosti u inozemstvu.

Prema predloženoj razdiobi (regionalizaciji) teritorijalne nadležnosti u aktivnostima kontrašpijunaže u inozemstvu, Središnji ured za defenzivnu doglasnu službu u Beču (Z. St. Wien) bio je nadležan za područje Njemačke, Švicarske, Belgije, Nizozemske, Luxemburga, skandinavskih zemalja (Danska, Švedska, Norveška), eventualno Francuska.

Središnji ured za def. dogl. službu u Budimpešti (V.H.K. Budapest) u inozemstvu je pokrivaio područja Rumunjske, Bugarske, Turske i Grčke.

Središnji ured za defenzivno doglasnu službu u Zagrebu (s.d.d.s. Zagreb) bio je nadležan u poslovima kontrašpijunaže na području stare Srbije, a Središnji ured za defenzivnu doglasnu službu u Sarajevu (Z. St. Sarajevo) bio je nadležan u poslovima kontrašpijunaže na području koje je Srbija okupirala u balkanskim ratovima (Makedonija), zatim u Crnoj Gori i Albaniji.

Glavni uredi za def. dogl. službu u Krakovu (H. St. Krakau) i Lembergu (H. St. Lemberg) pokrivali su kontrašpijunažu u Rusiji. Glavni ured za def. dogl. službu u Trstu (H. St. Triest) pokrivaio je područje Italije južno od rijeke Po, a Glavni ured za def. dogl. službu u Innsbrucku pokrivaio je područje Italije sjeverno od rijeke Po.

Na sjednici odnosno savjetovanju o organizaciji (ustrojstvu) kontraobavještajne službe u Monarhiji, koja je održana na saziv i u prostorijama Evidencijskog ureda Generalštaba (das Evidenzbureau des Gstb.) utvrđeno je također da Evidencijski ured Generalštaba, kao organ šefa Generalštaba, djeluje i dalje (kao do svibnja 1914. god.) kao **VOJNI SREDIŠNJI URED ZA CJELOKUPNU DEFENZIVNU DOGLASNU SLUŽBU U MONARHIJI**.¹⁵

Da bi se izbjegli nesporazumi i zastoji u međusobnoj komunikaciji središnjih ureda za def. dogl. službu, kao i u suradnji s vojnim uredima (instancama) – preporučeno je za službenu upotrebu njemački jezik, a kako se radi o službi strogo povjerljive naravi, svi su dopisi morali biti dvostruko kuvertirani. Na vanjsku omotnicu stavljala se adresa institucije ili upravne oblasti u kojoj se nalazilo sjedište dotičnog Središnjeg ureda za def. dogl. službu, a na unutrašnjoj kuverti ispisivala se uputa: »Na vlastite ruke upravitelja!« – koji je u pravilu istovremeno bio i upravitelj Središnjeg ureda za def. dogl. službu na toj adresi. Npr.:

Z. St. Wien:

– vanjska kuverta: Präsidium der k.k. Polizeidirektion Wien.

¹⁵ »... als militärische Zentralstelle für den gesammten defensiven K. Dienst in der Monarchie.«, usp. Protokoll, str. 25.

– unutrašnja kuverta: Verschluss! Z. St. Wien. Zur eigenhändigen Eröffnung des Chefs.

S.D.D.S. Zagreb:

– vanjska kuverta: Kgl. Kroat. slav. dalm. Landesregierung, Innere Abteilung (Polizeisektion) Res., in Zagreb.

– unutrašnja kuverta: Verschluss! S.D.D.S. Zagreb. Zur eigenhändigen Eröffnung des Chefs.

DJELOKRUG RADA SREDIŠNJIH UREDA ZA DEFENZIVNU DOGLASNU SLUŽBU

Na savjetovanju je utvrđen i djelokrug rada Središnjih ureda za defenzivnu doglasnu službu koji je obuhvaćao:

1. Prikupljanje podataka koji se odnose na »uhodarstvo, špijunstvo«;
2. Vođenje evidencija o svim osobama koje su pod sumnjom da se bave uhodarstvom (špijuniranjem), kao i o osobama koje su osuđene zbog uhodarstva. Podaci o njihovoj djelatnosti su morali biti dopunjeni generalijama (ime i prezime, nacionalnost, osobni opis) i po mogućnosti trebalo je priložiti fotografije, otiske prstiju, rukopis, konspirativno ime i adresu, podatke o njihovim vezama odnosno špijunskim agenturama i o trikovima kojima se špijun služio ili se još služi;
3. Razmjena informacija u špijunskim predmetima s organima sigurnosti, oružništvom, kaznenim sudovima i državnim javnim tužilaštvom;
4. Održavanje neposredne (direktne) veze s Evidencijskim biroom Generalštaba kao i održavanje neposredne veze između samih Središnjih ureda za defenzivnu doglasnu službu (Beč-Budimpešta-Zagreb-Sarajevo);
5. Organiziranje stručnih predavanja i tečajeva za redarstvene službenike i agente;
6. Središnji uredi za defenzivnu doglasnu službu, kao kompetentni organi u poslovima suzbijanja uhodarstva odnosno u poslovima kontrašpijunaže, bili su dužni pružiti pomoć i svim civilnim vlastima u predmetima takve prirode.

Na savjetovanju je preporučeno da se pri Središnjim uredima za defenzivnu doglasnu službu kao evidencijska pomagala vode:

1. Urudžbeni zapisnik (Exhibitenprotokoll) s registrom;
2. Kartoteka (kartice poredane u abecednom nizu s imenima svih osoba koje se pojavljuju u predmetima iz poslovnog djelokruga Središnjeg ureda);
3. Osnovna knjiga (Grundbuch) o evidencijskim listovima (Evidenzblätter – očevidnici, zapisnici);
4. Očevidnici (Evidenzblätter) poredani po tekućim brojevima;
5. Općinska (Gemeindeweise) evidencija sumnjivih osoba;
6. Registar posebnih oznaka (besondere Merkmale);
7. Osnovna knjiga fotografija;
8. Zbirka fotografija uređena po tekućim brojevima osnovne knjige fotografija;

9. Abecedni registar fotografija;
10. Zabilješke (Vormerkung) konspirativnih adresa;
11. Zbirka rukopisa;
12. Registar rukopisa.

Središnjim uredima bili su podređeni Glavni uredi za defenzivnu doglasnu službu koji su na području svoje teritorijalne nadležnosti u poslovima kontrašpijunaže najuže surađivali međusobno i sa svojim pretpostavljenim Središnjim uredom. Glavni uredi nisu bili zaduženi za vođenje evidencija o špijunima i njihovim aktivnostima poput Središnjih ureda, ali su zato bili dužni svojem Središnjem uredu dostavljati obavijesti:

- a) o svim osobama koje su zbog uhodarenja predane kaznenom sudu (Strafgericht);
- b) o svim osobama koje su zbog špijunaže bile uhićene, ali zbog pomanjkanja dokaza nisu predane sudu nego su puštene na slobodu iako njihova nedužnost nije nedvojbeno dokazana;
- c) o svim osobama koje su pod sumnjom da se bave špijuniranjem;
- d) o svim slučajevima špijuniranja od nepoznatih počinitelja.

»USTROJENJE SREDIŠNJEG UREDA ZA DEFENZIVNU DOGLASNU SLUŽBU« U ZAGREBU

Ubrzo nakon savjetovanja u Beču o organizaciji kontraobavještajne službe u Monarhiji – u Zagrebu je naredbom bana (Skerlecza) 6. VI. 1914. god.¹⁶ ustanovljen Središnji ured za defenzivnu doglasnu službu, njegov djelokrug rada i organizacija.

Središnji ured za defenzivnu doglasnu službu ustrojen je »u krilu« Kr. hrv. slav. dalm. zemaljske vlade u Zagrebu, a zadaća mu je bila »sabiranje svih na uhodarstvo odnosećih se podataka, naročito vođenje evidencije svijuh (radi) uhodarstva sumnjivih osoba ili radi uhodarstva osuđenih osoba«.

Kao Glavna mjesta odnosno uredi za defenzivnu doglasnu službu određeni su:

1. Kr. redarstveno povjereništvo za grad Zagreb (za gradove Zagreb i Varaždin te za sve gradove i kotare županije Zagrebačke, Bjelovarsko-križevačke i Varaždinske);
2. Kr. pogranično (redarstveno) satništvo u Zemunu (za kotare Stara Pazova i Irig te gradove Petrovaradin i Srijemski Karlovci);
3. Kr. pogranično (redarstveno) satništvo u Mitrovici (za grad i kotar Mitrovicu te za kotare Ruma, Šid, Ilok, Županja, Vinkovci i Vukovar);
4. Kr. pogranično (redarstveno) satništvo na Sušaku (za kotare Sušak, Crikvenica, Senj te za gradove Bakar, Senj, Karlobag, eventualno i za kotare županije Modruško-riječke i Ličko-krbavske);
5. Kr. redarstveno povjereništvo za grad Osijek (za sve gradove i kotare županije Virovitičke i Požeške).

¹⁶ Banska naredba od 6. VI. 1914. god. br. 86, res.

Zadaća Glavnih ureda za def. dogl. službu bila je da provedu istragu u slučaju uhodarstva »bilo na vlastitu inicijativu – bilo na temelju naloga Središnjeg ureda u Zagrebu ili na zamolbu drugih središnjih ureda (Beč, Budimpešta, Sarajevo) odnosno Glavnih ureda u Monarhiji te vojničkih oblasti«.

Na prijave vlastitih konfidenata Glavni uredi su mogli odmah uredovati jedino u slučaju ako je prijava bila neodgodive naravi, inače su sve prijave radi daljnjeg uredovanja morale biti dostavljene Serdišnjem uredu u Zagrebu (npr. prijave osoba koje su zbog uhodarstva predane vojničkom sudu; prijave osoba koje su zbog uhodarstva uhićene, ali su zbog pomanjkanja dokaza za sudski progon puštene na slobodu; prijava svih osoba koje su osumnjičene da se bave uhodarstvom i takođe prijave svih slučajeva uhodarstva nepoznatih počinitelja). Prijave su morale sadržavati ime i prezime, lični opis, a po mogućnosti i fotografije, otiske prstiju, podatke o vezama dotičnog špijuna itd.

PRIKLJUČENJE SREDIŠNJEG UREDA ZA DEFENZIVNU DOGLASNU SLUŽBU (s.d.d.s.) ODSJEKU IV-B ZA POGRANIČNA REDARSTVENA SATNIŠTVA (P.R.S.) UNUTARNJEG ODJELA ZEMALJSKE VLADE U ZAGREBU

Djelokrug rada i uopće funkcioniranje Središnjeg ureda za def. dogl. službu u Zagrebu temeljilo se, dakle, na najužoj suradnji s redarstvenim oblastima (pogr. red. satništva i gradska red. povjereništva) kao glavnim mjestima odnosno uredima za def. dogl. službu, pa je stoga razumljivo da je upravitelj redarstvenog odsjeka (IV. odsjek) Kr. zemaljske vlade odjela za unutrašnje poslove – bio istovremeno i upravitelj Središnjeg ureda za def. dogl. službu koji je bio ustrojen kao poseban odjel (Abteilung) Kr. zemaljske vlade.

Ova funkcionalna povezanost Središnjeg ureda za def. dogl. službu s redarstvom, poglavito s pograničnim redarstvenim satništvima, odigrala je ključnu ulogu prilikom provedbe zahtjeva Vrhovnog zapovjedništva vojske (AOK) za modernizacijom Središnjeg ureda odnosno kontraobavještajne službe pri Zemaljskoj vladi u Zagrebu u srpnju 1915. godine – kada je u tu svrhu ustrojen IV-B odsjek za pogranična redarstvena satništva.

Naime, 20. srpnja 1915. god. ban je izdao naredbu o priključenju Središnjeg ureda za def. dogl. službu odsjeku za »pogranična redarstvena satništva« – koji de facto i de iure tada još nije bio ustrojen (banska naredba o »promjeni poslovnog djelovanja odsjeka IV. unutarnjeg odjela i predsjedničkog ureda Kraljevske zemaljske vlade« kojom je ustanovljen i IV-B odsjek za pogranična redarstvena satništva – izdana je tek 30. srpnja 1915. god.). Ova okolnost nam sugerira zaključak da je spajanje s.d.d.s. i IV-B odsjeka, s obzirom na funkcionalnu povezanost defenzivne doglasne službe i pograničnih redarstvenih satništva, zapravo i bilo u funkciji provedbe, od strane AOK zahtijevane modernizacije i proširenja djelokruga zagrebačkog Središnjeg ureda za def. dogl. službu – kako bi mogao uspješno djelovati i u ratnim uvjetima.

Tako su u ratnim godinama, od ljeta 1915. do jeseni 1918. godine, Središnja def. dogl. služba u Zagrebu i pogranična redarstvena satništva u Zemunu, Mitrovici i na Sušaku kao i gradska redarstvena povjereništva u Zagrebu i Osijeku djelovali sukladno nadopunjavajući svoj djelokrug rada organizirani u okviru IV-B odsjeka za pogranična redarstvena satništva Odjela za unutarnje poslove Zemaljske vlade u Zagrebu. To se prije svega događalo u poslovima vezanim uz interniranje¹⁷ i konfiniranje¹⁸ odnosno deinterniranje¹⁹ državljana (podanika) neprijateljskih država, zaraćenih s Austro-Ugarskom Monarhijom koji su živjeli na teritoriju Austro-Ugarske odnosno u ovom slučaju na području Hrvatske-Slavonije – jer je na pripadnike neprijateljskih država i njihove obitelji prvenstveno padala sumnja da su nelojalni Austro-Ugarskoj Monarhiji i da se bave špijuniranjem u korist svoje domicilne zemlje.

Djelokrug rada IV-B odsjeka je obuhvaćao i smještaj ratnih zarobljenika i nadzor nad njima kao besplatnom radnom snagom, zatim rješavanje smještajnih i gospodarskih problema (odštete) evakuiranog (1915.) pa vraćenog (1916.) stanovništva u Srijemu – preko vladinog povjerenika za povratak evakuiraca u Rumi. Kako je veliki dio evakuiranog srpskog stanovništva bio i interniran, rješavane su i mnogobrojne molbe za deinternaciju.

IV-B odsjek je surađivao s vojnim vlastima i u potragama za vojnim bjeguncima (dezerterima) i odbjeglih ratnim zarobljenicima; bio je nadležan i za izdavanje putnih iskaznica (propusnica) i putovnica za inozemstvo; u njegovom poslovnom djelokrugu bili su i izvještaji o izgubljenim osobnim i putnim ispravama, kontrola putničkog prometa na željeznici i drugim prometnicama, nadzor štampe i novina, izdavanje dozvola odnosno zabrana raspačavanja i poštanske otpreme periodičnih i inih tiskopisa; opskrbljivanje oružjem pograničnih redarstvenih satništva; izdavanje dozvola za nastavak djelovanja raznim dobrotvornim, stručnim i umjetničkim (profesionalnim i amaterskim) društvima kojima je početkom rata iz sigurnosnih razloga bilo zabranjeno okupljanje i djelovanje.

Važniji predmeti među spisima IV-B odsjeka su izvještaji o antimonarhijskoj djelatnosti i agitaciji južnoslavenske političke emigracije u SAD, Rusiji i zapadnoeuropskim zemljama; mjere protiv osoba prijavljenih zbog remećenja javnog reda i mira (širenjem uznemiravajućih i lažnih glasina) kao i zbog uvrede Veličanstva, a u posljednjoj ratnoj godini – izvještaji o aktivnostima socijalista i bolševika među radništvom. Od sredine 1918. godine sve su brojniji izvještaji o »zulumima« vojnih bjegunaca (»zeleni kader«) i o rezultatima četovanja koje su protiv vojnih bjegunaca – razbojnika i poticatelja masovnih nereda poduzimale za to zadužene vojne jedinice, redarstvo i oružništvo u suradnji.²⁰

¹⁷ Smještaj u taborišta odnosno logore kao npr. u Središnje taborište za internirane osobe u Koprivnici.

¹⁸ Zabrana kretanja izvan mjesta boravka.

¹⁹ Puštanje kući nakon utvrđene neutemeljenosti naloga za internaciju.

²⁰ Detaljniji prikaz djelatnosti kontraobavještajne službe Austro-Ugarske Monarhije u 1918. god. (Feindespionage-Abwehrstelle, FASt) nalazi se u djelu: R. G. Plaschka – H.

UKIDANJE IV-B ODSJEKA ZA POGRANIČNA REDARSTVENA SATNIŠTVA U JESEN 1918. GODINE

Do jeseni 1918. godine, dakle u sumrak Habsburške Monarhije, neredi prouzročeni akcijama »zelenog kadera« (pljačke i razbojstva, poticanje sirotinje i zapuštenog seljaštva da samo rješava problem svoje opskrbe pljačkom bogataških imanja) postali su opća i svakodnevna pojava u Hrvatskoj, naročito u unutrašnjosti i manjim mjestima – gdje malobrojne i slabo naoružane posade redarstvenih postaja, pa ni redarstvena satništva u cjelini, zajedno s oružništvom nisu bili u stanju stati na kraj »zulumima« vojnih bjegunaca – kojih je bilo sve više kako se rat približavao kraju sa – po oronulu Monarhiju jasno predvidljivim ishodom.²¹

Takvu nam situaciju oslikavaju spisi IV-B odsjeka Unutarnjeg odjela zemaljske vlade u Zagrebu, nastali u rujnu i listopadu 1918. godine. U tom razdoblju je djelokrug poslovanja IV-B odsjeka za pogranična redarstvena satništva bio ispunjen gotovo isključivo izvještajima o »zulumima« vojnih bje-

Haselsteiner – A. Suppan, Innere Front – Militaerassistenz, Widerstand und Umsturz in der Donaumonarchie 1918. München 1974, Band I, s. 233–250, Band II, s. 131–141. Autori su ovu temu obradili na temelju sljedećih arhivskih izvora.

- ÖSTERREICHISCHES STAATSARCHIV – KRIEGSARCHIV Wien (KA)
 - K.u.k. Ministerium für Landesverteidigung 1918 (MfLV)
 - k.u.k. Kriegsministerium (KM), Abt. 5. Abt. 12, Praesidialabteilung (KM Praes.)
 - Militärkanzlei Seiner Majestät des Kaisers und Königs 1918 ((MKSM)
 - k.u.k. Armeeoberkommando 1918 (AOK)
 - Feindespropaganda – Abwehrstelle (FASt)
- ALLGEMEINES VERWALTUNGSARCHIV Wien (AVA)
 - Ministerium des Innern, Praesidial (Mdi Praes.)
- HADTÖRTENETI INTEZET LEVÉLTÁRA (HIL)
(Arhiv instituta, za vojnu povijest, Budimpešta)
 - M. kir. Honvédelmi Minisztérium (HM)
(Ministarstvo zemaljske obrane)
- MAGYAR ORSZÁGOS LEVÉLTÁR (MOL)
(Mađarski državni arhiv, Budimpešta)
 - Ministerstvo unutarasnjih poslova, prezidijalni spisi 1918. g.
 - spisi ministra predsjednika 1918. g.

²¹ Ovu temu (vojni bjegunci iz redova austro-ugarske vojske i »zeleni kader« u južno-slavenskim zemljama Monarhije u 1918. god.) detaljnije su obradili R. G. Plaschka – H. Haselsteiner – A. Suppan u n. dj., Band II, s. 70–89, na temelju sljedećih arhivskih izvora:

- KA, MKSM v. 1918
- KA, KM Abt. 5 v. 1918, Abt. 4/G v. 1918. Abt. 7 v. 1918
- KA, Farbentabellen 1918
- KA, Ministerialkommision im Kriegsministerium 1918
(MK im KM) (prije Kriegsuiberwachungsamt)
- HRVATSKI DRŽAVNI ARHIV Zagreb (HDA)
 - Unutarnji odjel Zemaljske vlade, odsjek IV-B res. 1918.
(UOZV, IV-B res. 1918.)
- AVA, MdL Praes, 1918
- DRŽAVNI ARHIV Sarajevo (DAS), Priv. reg. 1918.

gunaca i mjerama poduzetim za njihovo suzbijanje. Dramatični izvještaji s terena svjedoče o bezuspješnim nastojanjima pograničnih redarstvenih satništva i pojedinih gradskih redarstvenih povjereništava (npr. onog u Osijeku) da suzbiju »zeleni kader« na svom području.

Vjerojatno su ove okolnosti, u kojima je djelovanje IV-B odsjeka bilo gotovo paralizirano – doprinijele ukidanju tog odsjeka. Ban Mihalovich je naredbom od 27. IX. 1918. god. br. 4455/Pr. stavio izvan snage naredbu od 30. VII. 1915. god. br. 7660 Pr. »o ustrojenju odsjeka IV-B za pogranična redarstvena satništva«. Naredbom o ukidanju bilo je određeno da IV-B odsjek prestane djelovati 15. X. 1918. god. Dio poslova iz njegove nadležnosti kao npr. pogranično redarstvo, rješavanje pravnih lijekova u putovničkom poslu i o stanovanju odnosno boravku inozemaca – ovom naredbom su prenijeti na IV-A odsjek za poslove redarstvene, vojničke i oružničke, a drugi dio poslovnog djelokruga ukinutog IV-B odsjeka, kao npr. više državno redarstvo (defenzivna doglasna služba?), tiskovno redarstvo odnosno nadzor štampe i novina, dozvola za prodavanje periodičnih i inih tiskopisa kao i uredovanje u slučaju zabrane poštanske otpreme pojedinih tiskopisa koji pišu neprijateljski protiv države – prešli su u predsjednički ured Kraljevske hrvatsko-slavonsko-dalmatinske vlade.

Agonija Habsburške Monarhije u listopadu 1918. godine ubrzala je u Narodnom vijeću Slovenaca, Hrvata i Srba donošenje odluke o raskidu svih državnopravnih odnosa i veza s Ugarskom i Austrijom koja je prihvaćena i na sudbonosnoj sjednici Sabora 29. listopada, kada je proglašena suverena Država Slovenaca, Hrvata i Srba.

Odmah nakon uspostave nove države, provedena je naredbom bana Mihalovicha od 31. listopada 1918. god. br. 5241/Pr. »nova razdioba poslova hrv. slav. dalm. vlade« kojom je određeno da u djelokrug odjela za unutarnje poslove između ostalog spadaju i »poslovi redarstveni odsjeka IV-A unutarnjeg odjela i poslovi oružnički odsjeka IV-B unutarnjeg odjela«.

U studenom 1918. godine je dio političara u Narodnom vijeću, na čelu sa Svetozarom Pribičevićem i uz podršku srpske vlade, forsirao opciju srpsko-hrvatsko-slovenskog jedinstva koje nužno iziskuje stvaranje zajedničke države na čitavom etničkom području Srba, Hrvata i Slovenaca. U takvoj političkoj atmosferi je povjerenik za unutarnje poslove Narodnog vijeća dr. Budisavljević, 13. studenog 1918. god. potpisao naredbu kojom su ukinuta pogranična redarstvena satništva u Zemunu, Mitrovici i na Sušaku kao i ispostave pograničnih redarstvenih satništva u Crikvenici, Novom, Senju i Karlobagu. Tom naredbom je ne samo formalno nego i stvarno okončano djelovanje za izvršavanje kojeg je početkom I. svjetskog rata bio ustrojen IV-B odsjek za pogranična redarstvena satništva.

PRIKAZ ARHIVSKOG FONDA

Opći podaci o seriji IV-B res.

Arhivska građa pod znakom IV-B res. P.R.S. tj. spisi odsjeka za pogranična redarstvena satništva Odjela za unutarnje poslove Zemaljske vlade u Zagrebu – zapravo predstavlja seriju fonda UOŽV (Unutarnjeg odjela Zemaljske vlade). Kraljevska hrvatsko-slavonsko-dalmatinska zemaljska vlada u Zagrebu, tvorac fonda UOŽV odnosno serije IV-B res., djelovala je od 1869. do 1921. godine, a odsjek IV-B res. za pogr. red. satništva Unutarnjeg odjela zemaljske vlade djelovao je od kolovoza 1915. godine do 15. listopada 1918. godine, a to je ujedno i raspon godina sačuvane građe arhivskog fonda/serije IV-B res. koja danas broji 90 kartonskih kutija spisa.

Od knjiga odnosno registraturnih pomagala koja su pratila razvoj i djelovanje tvorca ovog arhivskog fonda, kako UOŽV u cjelini tako i odsjeka IV-B res., sačuvana su kazala za rezervatne spise odsjeka IV-B res. za godine 1915. i 1916. (dva toma) i zajedničko kazalo za godine 1915–1918. (jedan tom). Urudžbeni zapisnik odsjeka IV-B nije sačuvan, ali je jedna pomoćna knjiga bez naslova identificirana kao evidencija spisa zaprimljenih u glavnom zapisniku Predsjedništva (oznaka Prs. ili Pr.) i potom s obzirom na vrstu predmeta dostavljenih IV-B odsjeku na rješavanje. Spisi su evidentirani kronološkim redom – kako su stizali u IV-B odsjek na rješavanje u vremenskom rasponu od 1916–1918. godine, zaključno s 12. listopadom (odsjek IV-B je prestao djelovati 15. listopada 1918. godine).

Arhivska građa fonda/serije IV-B res. dopremana je u Hrvatski državni arhiv zajedno s cjelokupnom sačuvanom građom Kr. hrv. slav. dalm. zemaljske vlade u više navrata: 10.VII. 1942. god. (primopredajni zapisnik br. 554); 17. X. 1942. god. (br. 809); 24–27. IX. 1951. god.; 8. X, 10. X. i 15. X. 1951. god. (br. 362/51) i 27.V. 1953. god. (br. 345). Tada je utvrđeno da spisi odsjeka IV-B res. broje 79 kartonskih kutija (no danas znamo da su sadržani u 90 kartonskih kutija).

HISTORIJAT PISARNICE I PISMOHRANE (registraturni sustav)

Zbog nedostatka izvornih registraturnih pomagala odnosno izvornih evidencija o građi fonda/serije IV-B res. (zapisnik, kazala, kartoteke), dragocjene podatke za upoznavanje i utvrđivanje sustava »nastanka« spisa i njihovog odlaganja u pismohranu – pruža nam historijat pisarnice i pismohrane Odjela za unutarnje poslove Zemaljske vlade u Zagrebu kojeg je izradio Josip Vidmar.²² Temeljni registraturni sustav kojeg je u svom radu utvrdio J. Vidmar odnosi se i na IV-B odsjek – kao sastavni dio unutarnjeg odjela Zemaljske vlade u razdoblju od kolovoza 1915. do 15. listopada 1918. godine.

²² Josip Vidmar, Registratura Odjela za unutarnje poslove zemaljske vlade u Zagrebu 1869–1918. god., Arhivski vjesnik I, 1958. god.

Raspon godina djelovanja odsjeka IV-B res. za pogr. red. satništva uklapa se u 16. (1915–1917) i u 17. (1918–1920) registraturno razdoblje Unutarnjeg odjela Zemaljske vlade.

Spisi upućivani na Unutarnji odjel Zemaljske vlade – evidentirani su u urudžbenom zapisniku kronološki – dakle onim redom kojim su stizali u pisarnicu s tim da je za svaku poslovnu godinu vođen zaseban urudžbeni zapisnik koji je započinjao s poslovnim brojem jedan. Svi spisi jednog predmeta dobivali su svoj poslovni broj redom kako su stizali – uz oznaku broja prvog spisa o tom predmetu – to je tzv. »korijeniti« ili glavni broj – koji se pojavio u istom registraturnom razdoblju i ostajao stalan (nepromjenljiv) kroz cijelo vrijeme trajanja jednog registraturnog razdoblja. Registraturno razdoblje se kod Unutarnjeg odjela Zemaljske vlade nije poklapalo s poslovnom godinom već je obuhvaćalo nekoliko kalendarskih godina – najčešće, kao što smo uočili na primjeru građe odsjeka IV-B res. – po tri godine.

Svrha takvog evidentiranja spisa bila je očuvanje jedinstva predmeta unutar jednog registraturnog razdoblja. Pravilo je bilo da spisi jednog predmeta tj. unutar jednog korijenitog broja budu poredani u aritmetičkom nizu poslovnih brojeva – pa je time bio utvrđen i kronološki red. Prilozi nisu odvajani od svoga spisa nego su slijedili odmah za njim, bez obzira na datum i broj priloga.²³ »Ako je predmet prelazio u novi registraturni period, onda je prvi broj tog predmeta u novom registraturnom periodu postao korijeniti broj predmeta za ovaj novi registraturni period. Ponekad se obavljalo i pre-signiranje starog korijenitog broja, a svi su onda spisi istog predmeta odloženi na najmlađi korijeniti broj.«²⁴

Ako je tokom poslovanja došlo do promjene karaktera nekog predmeta – tada se za taj (novi) predmet otvarao novi korijeniti broj – nazvan »srodni« broj – to je tzv. oznaka veze koja se posebno ubilježavala u urudžbenom zapisniku i spisovniku, a prvotni korijeniti broj iz kojeg je predmet proizašao – nazvan je »matični« broj (u odnosu na »srodni« broj).²⁵

Spisi istog predmeta odnosno pod jednim korjenitim brojem – ulagani su zajedno s prilogima u košuljicu za spise – tzv. »spisovnik« standardiziranog oblika i s propisanim rubrikama (godina, korijeniti broj, natuknica o predmetu, oznaka veze, šifra i dr.) s tim da su i pojedini spisi istog predmeta unutar zajedničke košuljice mogli biti uloženi i u svoje zasebne košuljice.

Sadržaj predmeta za svaki poslovni broj morao je biti što kraći tj. u formi natuknice (ime osobe, ustanove, mjesta ili stvari – ovisno o karakteru predmeta, zatim opis zadatka kojeg je trebalo uredovanjem obaviti ili kratak sadržaj dojave). Takve natuknice bile su neophodne za sastavljanje kazala ili indeksa (alfabetsko kazalo). Svi spisi odsjeka IV-B za pogranična redarstvena satništva – pored svog poslovnog broja nose i oznaku »res.« koja označava rezervatne spise tj. povjerljive spise odjelnog predstojnika u razdoblju 1915–1918. godine.

²³ Isto, str. 421.

²⁴ Isto, str. 422.

²⁵ Isto, str. 422.

Spisi su u pisarnici ostajali najduže tri godine – dakle jedno registraturno razdoblje, a potom su predavani u pohranu pismari ili registraturi koja se nalazila uz prostorije kancelarije – kako bi se izbjegla prenatrpanost prostora u samoj kancelariji spisima koji su još u postupku.

Cijeli registraturni sustav UOZV obilovao je velikim brojem knjiga koje su služile kao registraturna pomagala za brzo snalaženje – kako u registraturi tako i u pisarnici (urudžbeni zapisnik ili upisnik, kazalo ili indeks tj. alfabetsko kazalo, sistematsko kazalo).

Registraturni sustav UOZV temeljio se dakle na evidentiranju i čuvanju spisa prema predmetnoj razdiobi tj. prema sadržaju. Takav sustav olakšava rad istraživačima i omogućava snalaženje kad nedostaju izvorne evidencije o građi (urudžbeni zapisnici, kazala i ostala registraturna pomagala), a upravo je to slučaj s pomoćnim knjigama UOZV za registraturna razdoblja nakon 1900. godine. Stoga je neophodno poznavanje osnove ili ključa pismare po kojem su spisi sređivani i pohranjivani u pismaru (pismohranu odn. registraturu).

Prva Osnova pismare Unutarnjeg odjela sastavljena je 1871., a primjenjivana je jedno registraturno razdoblje od 1872. do 1874. godine. Bila je podijeljena u tri razdjela i osamnaest svezaka. Svezak su sačinjavali svi spisi određenog karaktera, npr. Razdjel I – Poslovi javno-politički; Svezak 6. – poslovi u vezi s državljskim pravom pojedinaca.²⁶

Ovakva razdioba registrature (osnova pismare) omogućavala je lako pronalaženje spisa – ako je poznat svezak – jer svesci teku kontinuirano bez obzira na razdjel.

Signiranje se obavljalo na prvoj stranici spisa – u donjem lijevom uglu stavljala se oznaka (razdjel) pa odijeljeno vodoravnom crticom – podoznake (svezak). Razdjel se označavao rimskim brojem, a podoznaka (svezak) arapskim, npr. I-1, I-2. Daljna podjela podoznaka (sveska) obilježavala se slovima, npr. VIII-2 A, VIII-2 B itd.

Okosnica druge Osnove pismare iz razdoblja od početka 1898. do kraja 1903. godine bila je težnja »... da predmet o kome je rasprava u tečaju, do njegovog konačnog rješenja skupa i u jednom spisovniku nerazdruživ ostane.«²⁷ – dakle, nastojalo se postići potpuno jedinstvo svakog predmeta od početka do završetka – i da se tako objedinjen odloži u pismaru. Da bi se to postiglo ukinuto je registraturno razdoblje, a osnova pismare bila je podijeljena samo na razdjel (I–XIV). Kod signiranja je na prvom spisu predmeta označen razdjel, broj predmeta unutar razdjela i poslovna godina, npr. XIII/347–1899. Preostali spisi tog predmeta su unutar te oznake poredani kronološki – prema poslovnim brojevima.

Novom Osnovom pismare iz 1904. godine ponovno je uvedeno registraturno razdoblje od tri godine prema kojem su spisi fascikulirani i odlagani u pismohranu.

U posljednjoj (do sada poznatoj) Osnovi pismare Unutarnjeg odjela Zemaljske vlade iz 1909. godine, predmeti su bili razvrstani u XVII skupina

²⁶ Pregled razdjela i svezaka izložio je I. Vidmar u n. dj.

²⁷ PrZv., sv. 1–2, br. 7468–1897.

(novi naziv za razdjel), a svaka skupina (razdjel) dijelila se na »oznake« (novi naziv za svezak). U novoj Osnovi iz 1909. godine je pojam svezak označavao skupinu (razdjel) i oznaku (dotadašnji svezak) zajedno.

Spisi »s.d.d.s.«

Spisi Središnjeg ureda za defenzivnu doglasnu službu koji je 1915. godine priključen odsjeku IV-B za pogr. red. satništva – predstavljaju od kolovoza 1915. godine (tj. od osnutka odsjeka IV-B res.) zapravo podseriju unutar građe odsjeka IV-B res. P.R.S.

Središnji ured za defenzivnu doglasnu službu vodio je poseban zapisnik, a svi spisi ovog ureda odnosno defenzivne doglasne službe nose oznaku »s.d.d.s.« i kao strogo povjerljiv materijal čuvani su pod ključem kao i sva registraturna pomagala ovog ureda (zapisnici, kazala, kartoteke sumnjivih osoba, bilteni sa zabilješkama i informacijama iz djelokruga defenzivne doglasne službe). Sustav registrature bio je jednostavan: spisi su poredani kronološki u aritmetičkom nizu.

Od pomoćnih knjiga (zapisnik, kazala, bilteni) sačuvana su jedino kazala za 1916. i 1917. godinu (dva toma). Sačuvana kartoteka političkih i vojnih sumnjivih lica broji 24 kartonske kutije i obuhvaća razdoblje od 1914. do 1918., a spisi ove službe (»s.d.d.s.«) su sačuvani u 47 kartonskih kutija i također obuhvaćaju razdoblje od 1914. do 1918. god. Ukupno je dakle sačuvana 71 kartonska kutija arhivske građe »s.d.d.s.«.

TEHNIČKA OBRADA I VALORIZACIJA ARHIVSKE GRAĐE SERIJE IV-B res.

Pri obradi arhivske građe serije IV-B res. nakon preuzimanja u Hrvatski državni arhiv nije obavljeno izlučivanje pojedinih spisa, što je inače uobičajeni postupak s bezvrijednom registraturnom građom odnosno tekućim spisima, jer takvih u ovom fondu nema. Ipak arhivski fond, točnije serija IV-B res. – nije cjelovit jer je prije predaje u Arhiv temeljito »pročišćen« tj. uklonjeni su neki važniji (vjerojatno »kompromitirajući«) spisi u vrijeme dok su ležali »usklađeni« na tavanu i u podrumu Sabornice nakon I. svjetskog rata, pa sve do izručivanja HDA u toku II. svjetskog rata i u poslijeratnom razdoblju.

S obzirom na sadržaj podataka, građa serije IV-B res. je jedinstvena i reprezentativna za nacionalnu arhivsku cjelinu i predstavlja dragocjen izvor za istraživanje povijesnih, društvenih i političkih zbivanja na našem tlu kao i u širem zaleđu ratnih operacija u toku I. svjetskog rata. Stoga građu ovog arhivskog fonda možemo, prema službenoj kategorizaciji u arhivskoj službi u Republici Hrvatskoj – svrstati u građu I. kategorije.²⁸

²⁸ »Građa istaknute reprezentativnosti za nacionalnu arhivsku cjelinu odnosno za nacionalna fundamentalna istraživanja, a njene su značajnije vrijednosti u bitnome sintetizirane u građi 0. (nulte) kategorije«, citat iz elaborata Josipa Kolanovića; Matični list fonda/zbirke, 1991. god., str. 7.

Do sada od sačuvane arhivske građe serije IV-B res. nije ništa mikrofilmirano, ali je u toku izrade analitičkog inventara uočeno da u ovoj seriji ima građe koja zaslužuje sigurnosno snimanje odnosno mikrofilmiranje, npr. akti o organizaciji i djelovanju odsjeka IV-B res., kao i Središnjeg ureda za defenzivnu doglasnu službu »s.d.d.s.«, naročito akt o priključenju »s.d.d.s.« odsjeku IV-B res. i dokument o ukidanju tog odsjeka; zatim spisi o djelovanju vladinog povjerenika u Rumi za povratak evakuiraca; izvještaji o prilikama u središnjem taborištu za internirane osobe u Koprivnici; doprinosi Američkog konzulata na Rijeci i nakon 1917. godine Španjolskog konzulata – opunomoćenih za zaštitu prava interniranih i konfiniranih podanika država zaraćenih s Austro-Ugarskom Monarhijom; zatim izvještaji o protumonarhijskoj djelatnosti južnoslavenske političke emigracije; prijave s upečatljivim navodima izjava pojedinaca koji su remetili javni red i mir i uvrijedili Veličanstvo – jer odražavaju raspoloženje u narodu (uglavnom srpske nacionalnosti – njihov netolerantan i mrziteljski stav ne samo prema vladaru nego i prema »braći« Hrvatima); i na kraju svakako bi trebalo mikrofilmirati izvještaje o »zulumima Zelenog kadera« tj. vojnih bjegunaca koji su obilježili posljednje mjesec I. svjetskog rata na našem tlu i ubrzali raspad Monarhije. Gotovo jedna trećina dokumenata napisana je na njemačkom jeziku – tada službenom u saobraćaju s vojnim vlastima i u predmetima kontraobavještajne službe.

Arhivska građa serije IV-B res. dopremljena je u Hrvatski državni arhiv u dobrom stanju i do danas je ostala neoštećena, pa nema urgentnih zahtjeva za restauracijom. U Arhivu je građu tehnički sredio prema prvobitnom poretku arhivski tehničar Božo Periša u suradnji s arhivistom Josipom Paver i izradio sumarni inventar god. 1976. Analitički inventar za kutije 1–49 izradio je arhivist Pavle Radić, a za preostale kutije (50–90) autor ovog prikaza 1991. godine.

LITERATURA

1. Milan Smrekar, Priručnik za političku upravnu službu u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji, knj. I, 1899. god., str. 49–51.
2. R. G. Plaschka – H. Haselsteiner – A. Suppan, Innere Front – Militaerassistenz, Widerstand und Umsturz in der Donaumonarchie 1918. München 1974, Band I–II.
3. Josip Vidmar, Registratura Odjela za unutarnje poslove zemaljske vlade u Zagrebu 1869–1918. god., Arhivski vjesnik I, 1958. god.
4. Josip Kolanović, elaborat: Matični list fonda/zbirke, 1991. god.

ODJEL ZA UNUTARNJE POSLOVE KR. HRVATSKO-SLAVONSKO-DALMATINSKE ZEMALJSKE VLADE U ZAGREBU

SUMARNI INVENTAR
ODSJEKA IV-B res. ZA POGRANIČNA REDARSTVENA SATNIŠTVA

Br. arh. jedinice	Seriya	Godina	Broj	Sadržaj
Knjiga I.	IV-B res.	Kazalo	1915.	rezervatni spisi
Knjiga 2.	"	"	1916.	"
Knjiga 3.	"	"	1915-1918.	odsječni spisi
Knjiga 4.	"	Urudžbeni zapisnik	1916-1918.	predmetni urudžbeni zapisnik: evidencija spisa zaprimljenih u glavnom zapisniku Predsjedništva ZV (oznaka Prs. ili Pr.) i onda s obzirom na vrstu predmeta dostavljenih odsjeku IV-B na rješavanje.
Kutija 1.	IV-B res.		1915.	1-112
2.	"		"	113-381
3.	"		"	387-617
4.	"		"	620-778
5.	"		"	779-1130
6.	"		"	1133-1538
7.	"		"	1539-1994
8.	"		"	1999-2507
9.	"		"	2509-3436
10.	"		1916.	2
11.	"		"	3-10
12.	"		"	11-12
13.	"		"	13-56
14.	"		"	57-130
15.	"		"	131-165
16.	"		"	166-202
17.	"		"	203-253
18.	"		"	254-307
19.	"		"	314-394
20.	"		"	395-490

Br. arh. jedinice	Seriya	Godina	Broj	Sadržaj
Kutija 21.	IV-B res.	”	496-571	
22.	”	”	579-676	
23.	”	”	677-763	
24.	”	”	765-872	
25.	”	”	876-937	
26.	”	”	938-1117	
27.	”	”	1120-1335	
28.	”	”	1341-1607	
29.	”	”	1630-1840	
30.	”	”	1841-1892	
31.	”	”	1904-1952	
32.	”	”	1955-2136	
33.	”	”	2137-2387	
34.	”	”	2390-2598	
35.	”	”	Kor. br. 2599	(3424-7588)
36.	”	”	”	(7589-10607)
37.	”	”	”	(57-3162)/1917.
38.	”	”	”	(3227-5412)/1917.
39.	”	”	”	(5433-8133)/1917.
40.	”	”	”	(10-4892)/1918.
41.	”	”	2603-2784	
42.	”	”	Kor. br. 2789	(2834-9296)/1916. (737-8122)/1917. (125-4944)/1918.
			2789-2817	
43.	”	”	2818-3486	
44.	”	”	3510-3760	
45.	”	”	3772-4047	
46.	”	”	4048-4226	
47.	”	”	4227-4425	
48.	”	”	4428-4650	
49.	”	”	4651-4922	
50.	”	1916.	4925-5150	
51.	”	”	5155-5437	
52.	”	”	5440-5721	
53.	”	”	5729-6125	
54.	”	”	6129-6574	
55.	”	”	6575-6885	
56.	”	”	6893-7420	
57.	”	”	7425-7863	
58.	”	”	7864-8279	
59.	”	”	8281-8631	
60.	”	”	8632-8977	

Br. arh. jedinice	Seriya	Godina	Broj	Sadržaj
Kutija 61.	IV-B res.	"	8978-9467	
62.	"	"	9474-10068	
63.	"	"	10069-10642	
64.	"	1917.	3-499	
65.	"	"	500-995	
66.	"	"	1007-1439	
67.	"	"	1446-1882	
68.	"	"	1897-1999	
69.	"	"	2009-2243	
70.	"	"	2249-2707	
71.	"	"	2710-3160	
72.	"	"	3167-3890	
73.	"	"	3891-4775	
74.	"	"	4778-5390	
75.	"	"	5393-5893	
76.	"	"	5901-6544	
77.	"	"	6546-7223	
78.	"	"	7224-7727	
79.	"	"	7728-8166	
80.	"	1918.	3-506	
81.	"	"	510-826	
82.	"	"		»Zeleni kader« predspis: 7484 res./1917. (995-5082)/1918.
			827	
83.	"	"	834-1190	
84.	"	"	1192-1797	
85.	"	"	1799-2442	
86.	"	"	2447-3109	
87.	"	"	3119-3731	
88.	"	"	3733-4433	
89.	"	"	4436-5084	
90.	"			razno: propisi, naredbe; spisi bez reg. oznake IV-B res., ali se uklapaju u djelokrug poslo- vanja tog odsjeka; vremenski raspon: 1898-1921. god.

Zusammenfassung

DIE ABTEILUNG IV-B RES. FÜR GRENZPOLIZEIHAUPTMANN-SCHAFTEN (BEI DER KGL. KROATISCH-SLAWONISCH-DALMATINISCHEN LANDESREGIERUNG IN ZAGREB) ALS BESTANDTEIL DES DEFENSIVEN KUNDSCHAFTSDIENSTES IN DER DONAUMONARCHIE WÄHREND DES ERSTEN WELTKRIEGES

Im Bereiche der Innen-Abteilung der kgl. kroatisch-slawnisch-dalmatischen Landesregierung (UOZV) in Zagreb wurde im Juli 1915 eine Sektion unter dem Titel »IV-B für Grenzpolizeihauptmannschaften« geschaffen. Diese Banalverordnung vom 30. Juli 1915 Zahl 7660 Pr. über die Errichtung der Sektion bzw. der Abteilung IV-B wird im Archivbestand UOZV leider nicht bewahrt.

Deswegen wurden Ursachen der Schaffung der Sektion IV-B sowie ihres Wirkungskreises in dieser Abhandlung rekonstruiert und zwar auf Grund der Tatsachen aus den Instruktionen und Verordnungen welche sich auf Errichtung die Grenzpolizei unmittelbar vor der Schaffung der Sektion IV-B beziehen sodann mittels Verordnungen welche die Wirkung der Sektion IV-B nach ihrer Errichtung betreffen als auch durch eine Einsicht in die Akten IV-B res. Welche uns analytisches Inventar dieses Bestandes legt vor.

Das entscheidend Element für die Erläuterung über Umstände der Errichtung der Sektion IV-B ist die Banalverordnung vom 20. Juli 1915 Zahl 1328/s.d.d.s. mit welcher die Zentralstelle für den defensiven Kundschaftsdienst (s.d.d.s. Zagreb) der Abteilung bzw. Sektion IV-B »für Grenzpolizeihauptmannschaften« angegliedert wurde. Diese Banalverordnung ist beachtenswert besonders mit Rücksichtig auf die Tatsache dass die Verordnung über die Errichtung der Sektion IV-B erst zehn Tage später, am 30. Juli 1915, mitgeteilt wurde.

Schon auf Grund dieser Tatsachen kann man bemerkt dass das Wirkungskreis der Sektion IV-B von der Errichtung mit dem Wirkungsbereiche des defensiven Kundschaftsdienstes verbundet bzw. ergänzt worden ist, oder richtiger gesagt, wie aus der Mitteilung des Banus Skerlec an das k.u.k. Armee-Oberkommando vom 6. August 1915 geht hervor, ist in Wirklichkeit das Wirkungskreis der Zentralstelle für die defensiven Kundschaftsdienst erweitert worden und zwar durch die Angliederung derselbe der Abteilung IV-B welche eigentlich zu diesem Zweck geschaffen worden ist.

Der Banus ergriff diese Massnahme auf Anregung des k.u.k. Armee-Oberkommandos welches insistierte auf der Erweiterung und Ausgestaltung der S.d.d.s. Zagreb, damit dieser defensive Kundschaftsdienst seine Wirksamkeit im Kriegsumstand erfolgreicher durchführen kann.

Die Zentralstelle für den defensiven Kundschaftsdienst wurde mit Banalverordnung vom 6. Juni 1914 Zahl 86 res. im Bereiche der kgl. kroat. slav. dalm. Landesregierung geschaffen und zwar als eine von vier Zentralstellen für den defensiven Kundschaftsdienst in der Österreich-ungarische Monarchie (Wien, Budapest, Zagreb, Sarajevo).

Ihre Organization und Wirkungskreis wurden an der Konferenz über die Einrichtung des defensiven Kundschaftsdienstes in der Monarchie festgestellt. Diese Konferenz wurde aus Antrieb des K.u.k. Kriegsministeriums am 18. Mai 1914 in Wien stattgefunden und zwar in Räumen des Evidenzbureau des Generalstabs welches Bureau wirkte als militärische Zentralstelle für den gesammten defensiven Kundschaftsdienst in der Monarchie.

Während der letzten Monate des Ersten Weltkrieges erfüllten die Berichte über die Gewalttätigkeit der Deserteursbanden (die grünen Gardien oder Kader) fast ganzes Wirkungsbereich der Sektion IV-B für Grenzpolizeihauptmannschaften, sowie die Berichte über erfolglose Bestrebungen der Grenzpolizeihauptmannschaften um diese »grünen Gardien« in eigenem Gebiete zu bekämpfen.

Die Wirksamkeit der Sektion bzw. Abteilung IV-B wurde in diesen Umständen fast paralyziert und vermutlich wurde diese Abteilung gerade deswegen am 27. September 1918 abgeschaffen und hat mit der Wirkung am 15. Oktober aufgehört. Ihre Gegenstände wurden teils an der Abteilung IV-A für die Polizei- und Militär-Angelegenheiten, teils am Präsidentenamte der kgl. kroat. slaw. dalm. Landesregierung übertragen.